

Розділ: Психологія пізнавальних процесів

УДК 159.954.4:159.938.363.2 – 057.875

Психологічні особливості репрезентативних систем студентів: залежність від статі, віку і зв'язок зі спеціальністю

Бойчук М.П.

У статті представлено данні експериментального дослідження домінуючих репрезентативних систем студентів (аудіальної, візуальної, кінестетичної та дігитальної). Охарактеризовано основні методи дослідження репрезентативних систем в психології («Переважаючий орган відчуття», «Дослідження репрезентативних систем», «Біас-тест»). Показано, вікові та статеві особливості розвитку тих чи інших типів домінування репрезентативних систем, а також простежується їх зв'язок зі спеціальністю досліджуваних (гуманітарії, техніки).

Ключові слова: репрезентативні системи, домінуючі типи репрезентативних систем, вік, стать, спеціальність, методи.

В статье представлены данные экспериментального исследования доминирующих типов репрезентативных систем студентов (аудиальной, визуальной, кинестетической, цифровой). Дана характеристика основных методов исследования репрезентативных систем в психологии («Ведущий орган чувств», «Биас-тест», «Исследование репрезентативных систем»). Показано, возрастные и половые особенности развития тех или иных типов доминирования репрезентативных систем, а также прослеживается их связь со специальностью исследуемых (гуманитарии, техники).

Ключевые слова: репрезентативные системы, доминирующие типы репрезентативных систем, возраст, пол, специальность, методы.

The paper data of experimental research of the dominant representative systems of students (auditory, visual, kinesthetic and digital) are presented. Basic research methods of representative systems in psychology are characterized («Leading sense organ», Diagnostics of representative systems», «Bias test»). Age- and gender-development of certain types of dominance representational systems is shown. Their connection with degree subjects (humanities, technology) is observed.

Key words: representative systems, dominant types of representative systems, age, gender, occupation, methods.

Постановка проблеми. Визначення вікових та статевих особливостей розвитку домінуючих типів репрезентативних систем студентів дозволить здійснити пошук нових психологічних резервів розвитку пізнавальної сфери особистості для більш ефективного використання у психологічній практиці, у тому числі для вирішення педагогічних проблем. На сьогодні залишаються недостатньо вивченими дані щодо когнітивних можливостей студентів із різними домінуючими репрезентативними системами. Вивчаючи вікові та статеві особливості розвитку тих чи інших типів домінування репрезентативних систем ми очікували знайти певні розрізнення між суб'єктами залежно від віку та статі. А також простежити зв'язок зі спеціальністю у розвитку репрезентативних систем студентів.

Мета статті. Провести комплексне експериментальне дослідження, спрямоване на виявлення домінуючих типів репрезентативних систем у студентів заочної та очної форм навчання в залежності від статі, віку та простежити можливість існування зв'язку із спеціальністю. І на основі проведеного дослідження виявити можливе переважання певного типу репрезентативних систем в кожній статево-віковій групі з урахуванням спеціальності студента.

Аналіз літератури. Проаналізувавши відповідну літературу з даної проблеми, можна виділити чотири основних напрями в яких вивчалися репрезентативні системи: а) зарубіжне психологічне направлення НЛП – на межі психотерапії та загальної психології (Р. Бендлер, Дж. Гріндер, Дж. О'Коннор, Д. Сеймор, Б. Бодіхаммер, М. Хол.); б) зарубіжна психологія, когнітивний підхід в якому основна увага приділяється етапам та процедурам переробки інформації (У. Найсер, Дж. Брунер, Л. М. Веккер); в) вітчизняне психологія, дослідження інтелектуальної активності людини (Н. І. Чуприкова, В. П. Зінченко, С. Н. Кучер, М. А. Холодна); г) вітчизняна психологія, проблематика розвиваючого навчання (І. О. Зуєв., Є. В. Заїка.) [5].

Проблему існування різних засобів сприйняття інформації активно розробляли в руслі нейролінгвістичного програмування (НЛП). Р. Бендлер, Дж. Гріндер, Б. Бодіхаммер, М. Хол пишуть: «При отриманні інформації про зовнішній світ ми спираємося на наші органи відчуття. На тілі людини розташовані численні чуттєві рецептори. Окрім цих нервових механізмів ми не володіємо іншим способом отримання інформації про оточуючий світ. Фактично увесь наш досвід формується на основі зорових, слухових, смакових, тактильних і нюхових відчуттів. В НЛП ми називаємо ці модальності репрезентативними системами» [4, С. 15].

На думку Дж. О'Коннора, Д. Сеймора «Термін репрезентативна система виник із того факту, що ми здійснюємо репрезентацію інформації в основному візуальним, аудіальним або кінестетичним чином. Досягнувши дорослого віку більшість людей починають стабільно віддавати перевагу якійсь одній репрезентативній системі» [10, с. 30].

М. А. Холодна підходить до репрезентативних систем як до специфічних ментальних структур, які в ході пізнавальних дій «забезпечують можливість надходження інформації, її перетворення, а також керування процесами переробки інформації й вибірковість інтелектуального відображення» [11, с. 98]. Автор розуміє репрезентативні системи як пізнавальні стилі представлення і перетворення інформації в межах когнітивних модальностей: візуальної, слухової і т. д. Вона називає їх стилями кодування інформації: «Стилі кодування інформації – це індивідуально-своєрідні способи представлення інформації залежно від домінування визначеної модальності досвіду (слухової, зорової, кінестетичної, чуттєво-емоційної й ін.). Люди сприймають і перетворюють інформацію, спираючись переважно на свій зоровий, слуховий чи кінестетичний досвід. Ступінь виразності в індивідуальній репрезентативній системі того чи іншого способу представлення інформації (в залежності від сформованості певних структур його когнітивного досвіду) характеризує стиль кодування інформації суб'єкту» [11, с. 146].

У дослідженнях Зуєва І.О. були вивчені статеві та вікові особливості в розвитку і домінуванні репрезентативних систем [8].

Ступінь виразності кінестетичної РС у хлопчиків і дівчинок у групі 10 – 13-річних зафіксовано приблизно однаковий. Починаючи з 14 – 17 років і старше спостерігається деяке збільшення переваги в розвитку кінестетичності серед чоловіків порівняно з жінками. Ступінь виразності аудіальної РС у всіх вікових категоріях в цілому переважає в жінок, причому з віком статеві розходження між серед досліджуваних посилюються. Ступінь виразності візуальної РС у цілому незначним чином переважає в чоловіків – для всіх вікових категорій. Ступінь виразності дигітальної РС у групі 10–13-річних хлопчиків і дівчаток виражено на одному рівні. Починаючи з 14–17 років і далі незначним чином розвиток даної РС переважає серед чоловіків.

В цілому зростання статевих розбіжностей виражається в порівняно більш швидкому рості в першу чергу візуальності у досліджуваних обох статей, а також кінестетичності й дигітальності в чоловіків, та аудіальності – у жінок [8].

Виклад основного матеріалу, у відповідності із поставленою метою складається із трьох частин: 1) опис використаних методик та тестів; 2) характеристика вибірки; 3) результатів дослідження та їх інтерпретація.

З метою виявлення статеві-вікових особливостей репрезентативних систем у студентів із врахуванням спеціальності, за якою вони навчаються (гуманітарії, техніки), було організовано та проведено експериментальне дослідження. Вивчалися домінуючі типи репрезентативних систем піддослідних. В якості діагностичного інструментарію були використані відомі в спеціальній психологічній літературі і вже зарекомендовані в дослідницькій роботі і психологічній практиці методики та тести, а саме опитувальник «Біас-тест», методика «Переважаючий орган відчуття» та авторська методика І.О. Зуєва «Діагностика репрезентативних систем» [1,2,6,7,9].

1. Опис використаних методик та тестів. Опитувальник «Біас-тест», складається з невеликої кількості пунктів – від 5 до 12-ти. Кожний пункт (запитання) пропонує чотири позиції (варіанти відповіді), які відповідають чотирьом видам репрезентативних систем (К-кінестетична, А-аудіальна, В-візуальна та Д-дигітальна). Досліджуваному пропонується проранжувати позиції згідно із своїм внутрішнім уявленням про значення в його житті тієї чи іншої репрезентативної системи. Кожна позиція в такому опитувальнику містить інформацію про специфічну дію певного сенсорного каналу (когнітивної модальності) та пропонує для відповіді на вибір відповідні мовленнєві предикати.

Кожний пункт (запитання) опитувальника пропонує чотири позиції (варіанти відповіді), які відповідають чотирьом видам репрезентативних систем. Кожна позиція в такому опитувальнику відбиває інформацію про специфічну дію певної когнітивної модальності – у порівнянні з іншими, пропонує для відповіді на вибір відповідні словесні предикати. Наприклад:

У ході дискусії на мене, скоріше за все, впливає: тон голосу іншої людини; можливість бачити схему міркувань іншої людини; логічність аргументів іншої людини; можливість відчувати стан іншої людини. (за Л. Д. Столяренко) [7].

Методика «Переважаючий орган відчуття» розроблена польськими вченими (переклад Єфремцевою), дозволяє визначити ведучу сенсорну систему піддослідних.

Досліджуваним пропонується стандартний бланк із запитаннями (наприклад: «Люблю розмовляти по телефону», «Не визнаю моду, яка є незручною»... і т.п.), пропонується уважно прочитати запитання та обрати ті з них із якими вони, погоджуються [2].

Результати підраховуються шляхом нарахування по одному балу за співпадіння з ключем в кожному з розділів (візуальний, аудіальний, кінестетичний). Розділ, в якому досліджуваний набрав найбільшу кількість балів, визначає ведучу сенсорну систему. Обробка результатів відбувається згідно із ключем [2].

Методика «Діагностика репрезентативних систем» (Зуєв І.О.) [5].

Методика призначення для визначення вираженості репрезентативних систем. У середньому термін проведення методики складає загалом 15-20 хвилин. Відповіді та реакції досліджуваного, що фіксуються під час індивідуального обстеження, реєструються експериментатором письмово, за допомогою коротких записів. Принципово важливо зазначити, що в очних реакціях (ОР) реєструється кожний чіткий рух очей суб'єкта як реакція (діагностична одиниця), що супроводжує відповідь на питання або виконання завдання. Якщо досліджуваний дає декілька відповідей, – фіксується кожний чіткий очний рух, що супроводжує його відповіді. Також реєструється як ОР факт відносно довгого

перебування очей у певній позиції (зверху, знизу, по центру) при виконанні завдання або відповіді на питання – як діагностична одиниця.

Перша частина методики спрямована на виявлення типів мовленнєвих предикатів, що використовують досліджувані суб'єкти в своїй письмовій мові. Для цього їм пропонується написати асоціативний ряд слів і словосполучень за двома темами, що задані. Для того, щоб оцінка відповідей була більш об'єктивною, таке завдання виконується два рази – за різними темами.

До першої частини також належить закрите письмове питання про засоби опрацювання знань, яким за звичай віддається перевага. Відповіді на це питання досліджувані ранжують: чотири запропоновані варіанти відповідей від 1 до 4: кожний варіант на певну репрезентативну систему.

Друга частина методики призначена для виявлення неконтрольованих спонтанних рухів очей. Для цього суб'єктам пропонується усно виконати чотири завдання, які потребують певних інтелектуальних зусиль. Ці завдання різні за змістом: перші два передбачають операції з числами, інші два – операції з вербальним матеріалом – прислів'ями.

У другу частину методики також входить усне опитування із використанням двох питань, одне з яких активізує пам'ять, а інше – увагу досліджуваних. Під час діагностики за цими питаннями експериментатор фіксує типи очних реакцій при виконанні завдань та при відповідях на питання, а також одночасно з цим типи усних мовленнєвих предикатів у відповідях на питання.

Третя частина методики являє собою опитування, що включає: два усних закритих питання про дії в ситуації вибору між активізацією однієї з репрезентативних систем; усне відкрите питання, що стосується захоплення досліджуваних у вільний час, зокрема, видами спорту, що свідчить про домінування певних репрезентативних систем. Експериментатор фіксує типи відповідей та типи очних реакцій – кожний як окрема діагностична одиниця.

Для порівняння отриманих результатів був застосований метод Вілкоксона-Манна-Уїтні.

2. Характеристика вибірки. У дослідженні взяли участь 305 студентів стаціонарного та заочного відділень, 180 жінок та 125 чоловіків у віці від 18 до 35 років. Врахування статево-вікових особливостей, а також спеціальностей за якими навчаються студенти дозволили нам сформувати вісім досліджуваних груп: молоді жінки віком від 18 до 21 років (гуманітарії); молоді жінки віком від 18 до 21 років (техніки); старші жінки віком від 22 до 35 років (гуманітарії); старші жінки віком від 22 до 35 років (техніки); молоді чоловіки віком від 18 до 21 років (гуманітарії); молоді чоловіки віком від 18 до 21 років (техніки); старші чоловіки віком від 22 до 35 років (гуманітарії); старші чоловіки віком від 22 до 35 років (техніки). Дослідження проводилося на базі ПНПУ імені В.Г.Короленка.

3. Опис отриманих результатів дослідження та їх інтерпретація. Відповідно до основних характеристик вибірки ми розподілили респондентів на три основні групи: а) в залежності від статі (жінки / чоловіки); б) від віку (молоді 18-21 років / старші 22-35 років); в) у зв'язку зі спеціальністю (техніки / гуманітарії).

Одержані дані, що ілюструють залежності показників репрезентативних систем від статі респондентів представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Значущість розбіжностей розподілу показників домінуючих типів репрезентативних систем в залежності від статі досліджуваних

Досліджувані групи, що порівнюються	Типи домінуючих репрезентативних систем										
	«ПОВ»			«Біас-тест»				«ДРС»			
	В	А	К	В1	А1	К1	Д1	В2	А2	К2	Д2
жінки	0,066	–	–	–	0,086	0,006	–	0,023	–	0,044	0,057
чоловіки	на користь Ч				на користь Ж	на користь Ж		на користь Ж		на користь Ч	на користь Ч

Примітка: Ч – чоловіки; Ж – жінки; В – візували; А – аудіали; К – кінстетіки; Д – дігітали; «ПОВ» – методика «Переважаючий орган відчуття»; «ДРС» – методика «Діагностика репрезентативних систем»; дробове число в другому ряду – рівень статистичної значущості.

Щодо візуальної репрезентативної системи, то тут виявлено розбіжності у показниках різних методик. За методикою «Переважаючий орган відчуттів» виявлено переважання візуального типу у чоловіків, тоді, як за методикою «Діагностика репрезентативних систем» – у жінок. Така ж сама картина вимальовується і з даними значущості розбіжностей розподілу показників кінстетичного типу репрезентативних систем: за методикою «Біас-тест» виявлено переважання у жінок, а за методикою «Діагностика репрезентативних систем» у чоловіків.

Не виникло розбіжностей з показниками аудіального типу репрезентативних систем, вони переважають у жінок. В той час, як показники розвитку дігітального типу – у чоловіків (див. табл. 1).

Так, в ранніх дослідженнях також були зареєстровані подібні результати. А саме, в дослідженні Зуєва І.О. було виявлено ступінь виразності кінestetичної репрезентативних систем у хлопчиків і дівчинок у групі 10 – 13-річних зафіксовано приблизно однаковий. Починаючи з 14 – 17 років і старше спостерігається деяке збільшення переваги в розвитку кінestetичності серед чоловіків порівняно з жінками. Ступінь виразності аудіальної РС у всіх вікових категоріях в цілому переважає в жінок, причому з віком статеві розходження між серед досліджуваних посилюються [8,9].

Одержані дані, що ілюструють залежності показників репрезентативних систем від віку респондентів представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Значущість розбіжностей розподілу показників домінуючих типів репрезентативних систем в залежності від віку досліджуваних

Досліджувані групи, що порівнюються	Типи домінуючих репрезентативних систем										
	«ПОВ»			«Біас-тест»				«ДРС»			
	В	А	К	В1	А1	К1	Д1	В2	А2	К2	Д2
<i>молоді</i> (18-21р.)	–	0,083	–	0,005	–	0,007	–	–	–	0,005	0,051
<i>старші</i> (22-35р.)		на користь м		на користь м		на користь с				на користь с	на користь с

Примітка: М – молоді; С – старші; В – візували; А – аудіали; К – кінestetики; Д – дiгiтали; «ПОВ» – методика «Переважаючий орган відчуття»; «ДРС» – методика «Дiагностика репрезентативних систем»; дробове число в другому ряду – рiвень статистичної значущості.

Отримані результати свідчать про те, що в залежності від віку має місце значущі відмінності в ступеню розвитку всіх репрезентативних систем. Виявлено зростання з віком кінestetичної (за двома методиками «Біас-тест» та «ДРС») та дiгiтальної репрезентативних систем (за методикою «ДРС»). В той час, як у групі молодших досліджуваних виявлено вищі показники за візуальною і дiгiтальною репрезентативними системами.

В дослідженні Зуєва І.О. були отримані дещо інші результати. А саме, були виявлені значущі розрізнення в ступеню розвитку всіх репрезентативних систем: зростання з віком аудіальної, візуальної і дiгiтальної репрезентативних систем і зменшення прояву кінestetичної репрезентативної системи [8,9].

Отримані дані, що можуть свідчити про зв'язок репрезентативних систем зі спеціальністю представлено в таблиці 3.

Таблиця 3

Значущість розбіжностей розподілу показників домінуючих типів репрезентативних систем в залежності від спеціальності досліджуваних

Досліджувані групи, що порівнюються	Типи домінуючих репрезентативних систем										
	«Біас-тест»			«ПОВ»				«ДРС»			
	В	А	К	В1	А1	К1	Д1	В2	А2	К2	Д2
<i>гуманітарії</i>	0,022	–	–	–	0,033	0,074	–	–	–	0,002	0,035
<i>техніки</i>	на користь г				на користь г	на користь т				на користь т	на користь т

Примітка: Г – гуманітарії; Т – техніки; В – візували; А – аудіали; К – кінestetики; Д – дiгiтали; «ПОВ» – методика «Переважаючий орган відчуття»; «ДРС» – методика «Дiагностика репрезентативних систем»; дробове число в другому ряду – рiвень статистичної значущості.

Виявлено переважання візуальної (за методикою «Біас-тест») та аудіальної (за методикою «ПОВ») репрезентативних систем у студентів, що навчаються за гуманітарною спеціальністю. В той час як у студентів-технарів переважають кінestetична (методика «ПОВ») та дiгiтальна (методика «ДРС») типи репрезентативних систем.

На нашу думку, виявлені статево-вікові особливості змін репрезентативних систем можна пояснити: 1) особливостями умов життя досліджуваних різних вікових груп, зокрема, – впливом тих видів діяльності, до яких включені представники конкретного віку певною мірою (навчальна, трудова, спілкування); б) фактором поступового нагромадження життєвого досвіду досліджуваних

та необхідністю розвитку у них певних репрезентативних систем; в) фізіологічними факторами – статевими відмінностями та фізіологічними віковими змінами в організмі.

Висновки: 1. Суть статевих розбіжностей: у жінок переважає аудіальна, а у чоловіків – дігитальна репрезентативна система. Суперечливі результати були отримані щодо залежності візуальної та кінестетичної типів репрезентативних систем.

2. Суть вікових розбіжностей: у молодій віковій групі вищі показники візуальної і дігитальної репрезентативних систем, а у старшій – краще виражені кінестетична та дігитальна репрезентативні системи.

3. Суть зв'язку зі спеціальністю: виявлено, переважання візуальної та аудіальної репрезентативних систем у студентів, що навчаються за гуманітарною спеціальністю; у студентів, що навчаються за технічною спеціальністю – кінестетична та дігитальна типи репрезентативних систем.

4. Про співвідношення показників репрезентативних систем отриманих за різними методиками: по відношенню щодо показників аудіальності, дігитальності за усіма трьома методиками отримано узгодженні та корелюючі одні з одними результати, тоді як щодо показника візуальності дані суперечливі і не узгоджені за різними методиками. Особливо різняться дані за методиками «ПОВ» та «ДРС». Питання про причини такого розходження потребують подальших детальних досліджень.

Література

1. Альманах психологических тестов. – М., 1995. – С.95-96.
2. Андроникова Е.А. Методы исследования восприятия, внимания и памяти: Руководство для практических психологов / Е.А. Андроникова, Е.В. Заика. – Харьков : «Зебра», – 2011. – 161 с.
3. Баксанский О. Е. Нейролингвистическое программирование как практическая область когнитивных наук / О. Е. Баксанский, Е. Н. Кучер // Вопросы философии. – 2005. – № 1. – С. 82-101.
4. Бодихаммер Б., Холл М. Учебник магии НЛП / Б. Бодихаммер, М. Холл. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. – 272 с.
5. Бойчук М. П. Теоретичний аналіз підходів до вивчення репрезентативних систем в психологічній науці // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 1032. – 2012. – С. 45-49.
6. Бойчук М. П. Проблема методів дослідження репрезентативних систем людини / М. П. Бойчук, Є. В. Заїка // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – № 1095. – 2014. – С. 59-65.
7. Веккер Л. М. Психика и реальность: единая теория психических процессов / Л. М. Веккер. – М.: Смысл, 1998. – 685 с.
8. Заїка Є. В. Шляхи оптимізації пізнавальної діяльності студентів і школярів: навчальний посібник для студентів, викладачів, практичних психологів / Є. В. Заїка, І. О. Зуєв. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, – 2011. – 195 с.
9. О'Коннор Дж. Введение в НЛП / Дж. О'Коннор, Дж. Сеймор. – Челябинск: Пеленг, – 1997. – 425 с.
10. Зуєв І. О. Діагностика репрезентативних систем і структура когнітивних стратегій / І. О. Зуєв, Є. В. Заїка // Науковий часопис НПУ імені Драгоманова М. П. – Серія № 12.: Психологічні науки: зб. наукових праць. – 2007. – Випуск 17 (41). – Част. 2. – С. 197-204
11. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. А. Холодная. – СПб., М.: 2002. – 264 с.

Literatura

1. Al'manah psichologičeskikh testov. – М., 1995. – S.95-96.
2. Andronikova E.A. Metody issledovanija vosprijatija, vnimanija i pamjati: Rukovodstvo dlja praktičeskikh psihologov / E.A. Andronikova, E.V. Zaika. – Har'kov : «Zeбра», – 2011. – 161 s.
3. Baksanskij O. E. Nejrolingvističeskoe programmirovanie kak praktičeskaja oblast' kognitivnyh nauk / O. E. Baksanskij, E. N. Kucher // Voprosy filosofii. – 2005. – № 1. – S. 82-10.
4. Bodihammer B., Holl M. Uchebnik magii NLP / B. Bodihammer, M. Holl. – Spb.: Prajm-Evroznak, 2003. – 272 s.
5. Bojchuk M. P. Teoretyčnyj analiz pidxodiv do vyvčennja reprezentatyvnyx system v psyxologičnij nauči // Visnyk Xarkivs'kogo nacional'nogo universytetu im. V. N. Karazina. – № 1032. – 2012. – S. 45-49.
6. Bojchuk M. P. Problema metodiv doslidzhennja reprezentatyvnyx system lyudyny / M. P. Bojchuk, Ye. V. Zayika // Visnyk XNU im. V. N. Karazina. – № 1095. – 2014. – S. 59-65.
7. Vekker L. M. Psihika i real'nost': edinaja teorija psihicheskikh processov / L. M. Vekker. – М.: Smysl, 1998. – 685 s.
8. Zayika Ye. V. Shlyaxy optymizaciyi piznaval'noy diyal'nosti studentiv i shkolyariv: navchal'nyj posibnyk dlja studentiv, vykladachiv, praktyčnyx psyxologiv / Ye. V. Zayika, I. O. Zuyev. – Х.: XNU imeni V.N. Karazina, – 2011. – 195 s.
9. Zuyev I. O. Diahnostyka reprezentatyvnykh system y struktura kohnitivnykh stratehij / I. O. Zuyev, Ye. V. Zayika // Naukovyy chasopys NPU ymeny Drahomanova M. P. – Seriya № 12. : Psykholohični nauky: zb. naukovykh prats'. – 2007. – Vypusk 17 (41). – Chast. 2. – S. 197-204 .
10. O'Konnor Dzh. Vvedenie v NLP / Dzh. O'Konnor, Dzh. Sejmor. – Cheljabinsk: Peleng, – 1997. – 425 s.
11. Holodnaja M. A. Psihologija intellekta: paradoksy issledovanija / M. A. Holodnaja. – SPb., М.: 2002. – 264 s.